

jegyzem meg, hogy Tevel is és Zomba is a Döry uradalom birtokaihoz tartozott, de a birtok központja Dombóváron volt. Ezért is temethették Dombóvárra hűséges gazdatisztjuket és feleségét, majd Ágoston nevű fiukat. 2008. november 2-án jómagam is megtaláltam az eléggé megviselt síremléket, melyen halványan, de még olvashatók a nevek és a dátumok is.

Ez év nyarán látogatást tettem Tevelen. Felkerestem a község első emberét, Héri Lászlóné polgármestert, aki meglepődve vette tudomásul, hogy Fekete István felmenői ebből a Tolna megyei faluból származnak. Ezután kimentünk Ákos fiammal a temetőbe és megkerestük a régi temetőt. A sok száz síremléket ugyan nem tudtuk átnézni, de a polgármester asszony ígéretet tett arra, hogy elkészítik a régi német temető kataszterét is. Természetesen a további kataszter nem hagyom abba, mert a teveli temető reményeim szerint tartogat még meglepetéseket számomra és a község helytörténészei számára is, de talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy a Dombóvár történetével és nagy magyar írónkkal, Fekete István életével és munkásságával foglalkozók számára is.

Tevel, most már többnemzetiségű lakossága büszke lehet arra, hogy a nagy magyar író, Fekete István felmenői ott éltek és dolgoztak e hazáért. De büszke lehet Dombóvár is, mert itt talált munkát, megélhetést és végső nyughelyet Fekete Antal uradalmi építész, akinek fia, Árpád a szomszédos Somogy megyei Gölle községen oktathatta, nevelhette a göllei parasztyerekeket. Majd 1900. január 25-én ott a színmagyar faluban születetett meg Fekete Árpád és Sipos Anna első gyermeke, István, akinek a könyvein nemzedékek nőttek fel.

Bodó Imre

Egy grófkisasszony hozománya 1689-ben

Fényes esküvő lehetett 1689. augusztus 3-án Kassa városában. E napon kötött házasságot körösszegi és adorjáni Csáky István gróf Barkóczy Máriaival.

Az esemény előtt, július 20-án kelt az a pecsétetes okmány, amely felsorolja a házasulandó menyasszony hozományát. Eredetije fennmaradt papíron írva, Barkóczy János családi levéltárában, Pálócon az 1232. szám alatt.¹ A levél tartalmának ismertetése és a benne olvasható tételek rendszerezése előtt kívánom bemutatni azokat az adatokat, amelyeket ismerünk a párról.

Az ara, Barkóczy Mária azonosítása több szempontból is nehézségbe ütközik. A családi genealógiák szűkszavúan bannak a női leszármazottakkal, mivel azok nem vitték tovább a családnevet.² A nagy korülönbségek miatt olyan ritka esetek is előfordultak, hogy az úgynevezett nagynéni fiatalabb volt az unokahúgainál. Gyakran előfordult az is, hogy ha a férjnek több házassága volt, s ezekből nagyon sok gyermek született, akkor nagyok voltak a korülönbségek. Ilyen például az itt említett völegény esete is, akinek életére még kitérek. A családfakutatókat megtévesztheti a gyakori Mária név is. Ráadásul a nemesi családokban igen gyakori volt, hogy az újszülött több keresztnévet kapott, s ezek közül nem mindig az elsőt használták a mindennapi életben. Másrészt bizonyos utónevek generációkon át való öröklése szinte törvényszerű volt. Így a Barkóczyak családjában a férfiaknál a László és a Ferenc, a nőknél pedig kiugróan első volt a Mária (15 adat), amelyet az Éva és a Julianna követ öt-öt előfordulással.³

Jelen ismereteink szerint a menyasszony édesapja Barkóczy Ferenc kállói kapitány és zempléni főispán volt (*? – †Pálóce 1709),⁴ akinek két feleségéről van tudomásunk. Az első gersei Pethő Zsuzsanna, a második csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrassy Anna, akinek nevét olvashatjuk Éva és Klára formában is a családfákon. Hogy Mária melyik feleség gyermeke volt, a bizonytalan adatok alapján nem derül ki. Az sem, hogy hány éves lehetett a frigy megkötésekor.

A völegény a házasságkötés idején már egyáltalán nem volt fiatalnak mondható. Sőt, ebben a korban a maga 54 évével már szinte öregnek számított. Csáky István (*1635. 04. 15. – †1699. 12. 04.) apja ugyanezt a nevet viselte, édesanyja pedig Forgách Éva volt. Legmagasabb rangként az országbírói tisztséget töltötte be. Háromszor nősült meg (első felesége: Lónyai Margit; a második Melith Klára), s e má-

¹ Barkóczy Mária hozománya. Közli: *Véghelyi Dezső*. Történelmi Tár. Pest, 1880. 189–191.

² *Barkóczy László: A Barkóczy család genealógiája és névadási szokásai*. Szakdolgozat. Melléklet: családfa. Kaposvár, 1997.

³ *Barkóczy László: A Barkóczy család névadási szokásai*. Névtani Értesítő 20. Bp., 1998. 33. és 36.

⁴ *Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pótlék-kötet. Pest, 1868. 83.

sodik nejeének halála után vette nőül Barkóczy Máriát. A három házasságból összesen 25(!) gyermeke származott, ezek közül öt született a harmadikból (Miklós, Ádám, János, Ferenc és Erzsébet), akik közül az utóbbi négy korán meghalt. Miklós viszont (* 1698. 12. 05. †1757. 05. 31.) fényes egyházi karriert futott be, 1751-től esztergomi érsek, primás lett.⁵

Az itt bemutatottak alapján már nem csodálkozhat az olvasó, hogy Barkóczy Mária milyen mesésen gazdag hozománnyal ment a házasságba, s azt tételelesen felsorolván írásban rögzítették is 1689. július 20-án. Az okirat végig magyar nyelven íródott, csupán a végén lévő, néhány hitelesítő sor latin nyelvű, beleszöve a tanúk nevét. Mindketten ismert, megkülönböztetett egyének voltak; egyikük Benkovich Ágoston nagyváradi püspök, a másik Barilovich Lajos, a remete Szent Pál rend helyettes főnöke.

Mit is nevezett és nevez a magyar nép mind a mai napig hozománynak? Szótáraink szerint a menyasszony ingó vagyona, azaz a férjhez menő leánynak a ruha- és féméből, ágyneműből álló hozománya.⁶ Más szóval kelengyének, németül stafirungnak is szokták említeni. Maga a jelenség több évszázados, sőt évezredes hagyomány a magyarságnál. Hogy ki mit kapott és vitt kelengyeként a házasságba, az koronként, vidékenként, de főleg társadalmi rétegenként nagyon eltérő volt és lehetett. A meghatározásból elsőként az ingó jelzőt érdemes kiemelni. Vajon mennyi lehetett az ingatlan vagyon, amit magával vitt a házasságba Barkóczy gróf leánya, Mária? Gondolok itt olyanokra, mint kastély, kúria, udvarház, falu, erdő, szőlő, föld – s az itt felsoroltak mindegyikét nyugodtan többes számba is tehetjük. Másodsorban pedig azt érdemes megfigyelni majd, hogy az ingóságoknak körülbelül a fele ékszer volt, mint azt a későbbiekben olvashatjuk.

A magyar nyelv ismeretének és használatának szempontjából nagyon lényeges, hogy a XVII. század végén kelt okirat milyen sok archaizmust, azaz ma már nem használt szót, kifejezést tartalmaz. Ezek között vannak kiavult szavak (*reszkető tű, szkófum, tabit*), olyanok, amelyek magával a fogalommal tündek el (*boglár, násfa, karmazsin*), majd azok, amelyeknek a jelentése változott meg (*vállas, recés, kibben*), s végül a formai archaizmusok, amelyeknek a hangalakja módosult a századok folyamán (*veres, kláris, kajszin, fejér*) stb.⁷ Ezekben kívül megemlítendő a sok, idegen nyelvből átvett kifejezés, amelynek magyar megfelelője nem is volt.

Az alábbiakban csoportosítva és összesítve mutatom be Barkóczy grófkisasszony kelengyéjét. A pecsétes levélben leírtakból csupán az előbb említett archaikus szavakat, szókapcsolatokat magyarázom meg, amelyeknek jelentését a hazánkban megjelent szótárakból gyűjtöttem össze (ezekre a lábjegyzetben nem hivatkozom).

Ékszerek

Az arany *nyakláncokból* (nyakra való) öt darabot sorolnak föl a kelengyék közt. Ezek díszítése változatos. Van, amelyikben 23 darab boglár található. A boglár ötvösmunka, díszített, ékköves, általában arany vagy ezüst fonállal átszőtt gomb. Ezekben ékköként rubint (ez a korundnak – kemény, üvegfényű ásvány – a vérvörös változata) vagy öreg, azaz nagy szemű gyöngy található. Egyiken például 16 gyöngyöt írnak le. Talán a legértékesebb a nyolcvan aranyat nyomó lánc. Súlyának pontos meghatározása az idő távlatában már nehézkes. Azt tudjuk, hogy 1325-től vertek aranyat Magyarországon, s egy arany súlya 3,52 gramm volt, nagysága pedig a mai öt forintoséval volt egyenlő. Ha ezt a mértéket vesszük alapul, akkor a lánc súlya körülbelül 282 grammnyi volt. A másik értékes és szép darab a három soros gyöngylánc, amelyben 300 öreg (nagy) szem volt felfűzve. Talán e korban is ritkaságnak számított a kláris (kaláris), amely 34 „szál” korállból készült fűzért, nyakláncot jelentett.

Egy darab arany *fűgő* szerepel csupán a levélben, amelyben szintén rubintok voltak, valamint egy pár fülbevaló és egy násfa szintén ilyen kövekkel kirakva. A *násfa* abban a korban nagyon divatos volt, nyakláncon viselték ezt a drágakövekkel kirakott arany ékszert. Olvashatunk egy darab rubintos *reszkető tűről* is, amely valószínűleg hajtű szerepét töltötte be. Kettő kontyra való bogláróról, melyet a rubintokon kívül kilenc-kilenc gyöngy is ékesített.

Végül öt arany *gyűrű* zárja az ékszerek sorát, ebből a legértékesebb a hét gyémánttal kirakott lehetett. A gyémántkö megmunkálására utal, hogy a gyűrűk egyikébe hegyes, a másikba metszett gyémánt volt belefoglalva.

⁵ Nagy i. m. 82–85.

⁶ Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991. 183.

⁷ A magyar nyelv könyve. Trezor Kiadó, Bp., 183.

A hozományban olvasható egy olyan darab, olyan használati eszköz, amelyet sehova nem lehet besorolni, ezért emlitem itt, ez egy *ezüst palack*. A szót ma a hosszú nyakú üvegre használjuk, mint látjuk, akkor ez nemesfémű készült italtartó volt.

Ruhanemük és tartozékaik

A leírásban és a bemutatásban egy körülbelül háromszáz évvel ezelőtti főúri, női divatot ismerhetünk meg, amely finom, többnyire külföldi kelmékből készített darabokból állt. Mégpedig abból is két-félét: a lányokét és az asszonyokét. Így például Barkóczy Mária magával vitte a lányként és menyasszonyként viselt pártát, de már a főkötőt is, amelyet ifjú asszony korától illet hordania. Csak általában írom most le, hogy a párta régi magyar viselet volt, a hajadon lányok félhold vagy korona alakú fejéke. A főkötő pedig az asszonyok viselete, általában kendőből sapkaszerűen formált fejfedő volt a népi változata. Természetesen a nemesek körében sokkal diszesebb volt a kialakítása.

Itt három gyöngyös pártáról olvashatunk, melyekre arany boglár, rubint került, sőt az egyikre négy zománcos arany boglár. Főkötőből eleve több kellett, ezért is sorolnak föl nyolc különböző diszítésűt és alapanyagút. Külső formáját tekintve van rózsza és virág alakú, valamint kontyra való. Természetesen mindegyikük a már felsorolt drágakövekkel díszített. Van közöttük arany skófiummal (hímzésre használatos arany- vagy ezüstszálból) kötött, ezüstből szőtt, sőt lószőrből kötött főkötő is. Ez utóbbinál a ló sörényének vagy farkának a szőrét feltehetően a fejké merevítése céljából használták. A kontyra való köztül kettő kajszin (kazin) selyemből készült, egyik arany, a másik ezüst díszítéssel. A kajszin ~ kazin jelzöt mára már csak a kajszibarack előtagjában használjuk. A sárga ezen színárnyalatát ma az utótag felhasználásával barackszineknek mondjuk. A *kayisi* oszmán-török jövevényszó a nyelvünkben, régi szótáraink *kajszin barack* szókapcsolatban írják le.

Jellegetes női felsőruha a szoknya, ebből nyolcat sorolnak föl. Közülük öt vállas, azaz felső, úgynevezett vállrésszel kiegészített. Színük különböző, valószínűleg más-más alkalomra használta őket viselőjük. A leírt színek: vörös, kék, narancsszín, hollószín, karmazsin. Az utóbbi értelmezésében vannak némi különbségek szótárainkban, ezek: vörös; karmazsinpiros; élénk, kissé lilás árnyalatú; haragos sötétvörös – tán ez utóbbi a legpontosabb meghatározás. Csupán egy mintás a szoknyák közt, a *tecin atlas* virágos. Az atlasz nehéz, tömör, fensúly hatását selyem kelmét jelent, a *tecin* ~ *tacit* ~ *tásli* pedig azt, hogy a vállas rész közeljére (mandzsetta) csipke, fodor volt rávarrva. Szerepel még anyaguk közt a *tabit* ~ *tábit*, amely egyfajta habos selyem szövet (1503-ban színjátzó selyemként írták le). Kétszer olvasható a *tercenella* ~ *tercenalla* megjelölés a szoknyák anyagául. A szó nyelvtörténeti írásos alakjai nagyon eltérők.⁸ Mind a latin, mind a német megfeleltetésben egyfajta speciális kelmének fordítják le.

A mai értelemben vett kabátfélék közül kettő volt a hozományban. Az egyik a *mente*, amely prêmes, bélelt (később zsinóros, régi magyaros) rövid felsőkabát volt. Barkóczy Máriaé karmazsin színű bársonyból készült, nyusszal volt bélelve, arany csipke volt rajta és rubintos arany gomb. A nyuszt (menyétféle erdei ragadozó) kikészített gereznája a legdrágább szőrmék közé tartozott akkor is. A másik egy nyári palást (hosszú, bő, ujjatlan, köpenyforma ruhadarab), amelyet három sor ezüst és arany kötés díszített.

A kiegészítők a gallérok, csipkék és fátylak voltak. A gallérok selyemből készültek, mind arannyal vagy ezüzzel kivarrva. Őt fátyolról tesz említést az okirat, ezek mind fehérek vagy feketék. Anyaguk selyem, csipke, „szőr selyem” és varrott cérna. A csipkéket többször említik, az eddig bemutatott ruhadarabok bármelyikének lehetett díszítő eleme.

A felsorolt, változatos színek mellett érdemes figyelni arra, hogy a fekete szoknya, fátyol, főkötő, csipke együttest alkot. Egy ilyen népes, nagy rokonsággal rendelkező családban gyakori volt a haláleset, s az elhunytat a gyász színével illetet meg tisztelni.

Mint tudjuk, a magyar női gyászviselet kezdetben fehér (néhány vidéken ez az ősi szokás még ma is él). Később a fehér főkötő fekete fátyollal, a fehér ing (blúz) fekete vállfűzővel (vállas) szerepelt.⁹ A XVI. századtól terjedt el a fekete gyászuha, és a XVII. századra a fekete Európa-szerte ünnepi szín és elfogadott gyászszín lett. Erre utal a *talpig feketében* vagy a *nagy gyászba öltözött* szólásunk. A kelenyét, mint több rendbéli ruhát többféleképpen lehetett összeállítani, hogy viselője az öltözeteit alkalmassá tegye későbbi társadalmi életének, személyes életútjának és szertartásainak jelölésére, így a gyász fokának elkülönítésére is.¹⁰

⁸ *Szamota István*: Magyar oklevél-szótár. Bp., 1902–1906. 980.

⁹ *Balogh Csaba – Varga Márta*: Kárpáti Igaz Szó. A hónap témája. A gyász. 16856. szám

¹⁰ Magyar néprajz IV. Életmód. Anyagi kultúra 3. Főszerk.: Balassa Iván. Akadémiai Kiadó, Bp., 1997. 757–767.

Asztalra valók és ágyneműk

Ezt a csoportot fejező ruha néven foglalta össze a megfogalmazó. Ebben 25 asztalra való abroszt, kilenc alsó abroszt (?), asztal „kerületire” való kendőket, valamint 30 *asztal keszkenőt* (ez valószínűleg ruhaszalvéta) említenek. Köztük van recés (hálószerű, kézimunkával készített) és arannyal varrott is. Az asztalterítők száma arra enged következtetni, hogy nemcsak a mindennapos váltás miatt volt szükség ennyire, hanem bizonyára a gyakori, népes vendégsereg miatt is.

A legegyszerűbb lepedőt paraszt lepedőként említik, ebből van egy tucatnyi, 12 darab. Ezen kívül arannyal varrott hat, selyemmel négy, recés tíz került a leltárba. Vánkos hajból (másképp héj; ma párnahuzat) 35-öt számlálhatunk össze, ezeknek díszítéséről nem tesznek említést. A két paplan közül az egyik vörös bársony közepén vont arannyal, a másik zöld atlasz közepén fehér anyaggal. A hat egyszerűbb *kendő keszkenőt* (zsebkendő) kiegészíti még öt, arannyal és selyemmel varrott törülköző is.

A kor szokásainak megfelelően az egyik legrégebbi, mára már elavult szobai darabbal is találkozunk az olvasó, ez a *tecin rabit szuperlát*. A szuperlát tulajdonképpen valamit eltakaró függöny, ilyenekkel díszítették a függönyös ágyakat. Tehát nagyon dekoratív lehetett ez a selyemből készült, arany csipkével bevont kárpitfüggöny.

Érdemes megemlíteni, hogy a kelengye nem tartalmazott díszes evőeszközöket, poharakat, tányérokat, amelyeket az étkezésnél használtak. Talán ebben a korban, vagy éppen ezen a vidéken ezek nem tartoztak a személyes ingósághoz.

A leírak alapján gróf Barkóczy Mária hozományára nagy értékű, gazdag volt akkori és mai szemmel nézve is. Valóban méltó volt egy országbíró leendő feleségéhez. A bemutatás alapján elképzelhető, hogy milyen pompás lehetett a Kassán tartott esküvő és az azt követő lakodalom a népes Csáky és Barkóczy család tagjaival, a távoli rokonokkal, barátokkal, s mindazokkal, akiket illetett meghívni egy főúri menyegzőre.

Fülöp László

Egy kecskeméti tudós tanár, Dékány Rafael

1828. március 15-én született Kecskeméten *Dékány Rafael*. Munkásságának nagy része szülővárosához kötődik. Családjának őse, András 1650-ben nyerte el armálisát, amelynek kihirdetésére 1652-ben került sor. A család közvetlen őseinek tekinthető György – András fia – az 1675-ös években talált otthonra a Duna-Tisza közének legjelentősebb mezővárosában, Kecskeméten. Édesapja, Dékány László kecskeméti gazdálkodó volt.

Dékány Rafael a gimnázium első osztályát Kecskeméten a nagy múltú piarista iskolában végezte. A második osztálytól a hatodikig Budán tanult. 1848-ban hazatért Kecskemétre és gyógyszerészyagorok lett. Tanúja volt Kossuth Lajos 1848. szeptember 25-én, a kecskeméti vásártéren elmondott toborzó beszédének, „*alig csüggött a nép lelke szentebb áhitattal az örök igazságok szent igéin, mint csüggött e nép Kossuth szónoklatán*” – írta. Maga is csatlakozott a népfelkelőkhöz családjának kilenc férfitagjával egyetemben. A 19 éves fiatalember az újoncok névsorában az első sorszám alatt található: római katolikus, nőtlen, gyógyszerész, szülőhelye Kecskemét, Pest megye, magassága 5 láb 4 hüvelyk 3 vonás. Ugyancsak az első helyen található a dr. Csikányi Károly orvos által 1848. szeptember 30-án aláírt jegyzéken, valamint a honvédeknek elfogadott és felesküdt katonák jegyzékén.

A kecskeméti Ceglédig gyalog tették meg az utat, onnan pedig „a tüzes bika” röpitette őket Pestre. Októberben 6-án tették le a katonai esküt és átvették a 25. számú fehér selyem zászlót, amelynek egyik oldalán a boldogságos szűz, a magyarok védasszonyának képe volt látható, zászlóját pedig vörös-zöld „farkasfogas pártázat” díszítette. A kecskeméti, nagykőrösi, ceglédi, kiskunfélegyházi és kalocsai újoncokkal Pesten a 25. honvéd zászlóalj kötelékébe kerültek.

1849. május 25-én Dékány Rafaelt örmesterré nevezték ki. A világosi fegyverletétel híre mélyszégyes letargiába döntötte a csapatot. 1849. október 3-án Komáromban várvedői feladatokat láttak el, 4-én megtörtént a kapituláció. Október végén távozott a komáromi várból, menetlevéllel hazaindult Kecskemétre, ahol édesapját már a temetőben találta.

1850–51-ben folytatta tanulmányait Pesten, 1852-ben érettségi vizsgát tett. Az orvosi tudományokat a bécsi egyetemen sajátította el, ahol 1857-ben szerzett orvosdoktori oklevelet. Orvosi gyakorlat miatt tért haza szülővárosába, szülővárosa azonban az alreáliskola megszervezését bízta rá, és megválasztották az összes természettudományok tanárává. Kecskemét városa a jól működő piarista iskola megmentését olyan módon tudta elérni, hogy felajánlotta segítségét, biztosította a tanárok fizetését az alreáliskolához, amely 1857-ben nyílt meg a piarista gimnázium épületében. Az iskola létrehozásában nagy